

Κώδικες συλλαβισμού για την στοιχειοθεσία ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων με τὸ T_EX καὶ τὸ L^AT_EX*

Δημήτριος Ἀ. Φιλίππου
Κάτω Γατζέα
385 00 Βόλος

*Καλοὶ μου φιλόλογοι,
βαρᾶτε με, ἀλλὰ λίγο ἑλαφρότερα
ποὺ μπῆκα γι' ἄλλη μὰ φορά
στ' ἀμπελοχώραφά σας!*

Ἐπιρρεπῆς καὶ ἐθισμένος

Abstract

The grammatical rules for hyphenation of ancient Greek differ considerably from those for modern Greek, particularly when it comes to compound words. Moreover, there are not any freely available hyphenation patterns for typesetting ancient Greek texts with T_EX. Thus, new hyphenation patterns had to be written from scratch for typesetting ancient Greek. These new patterns allow for the separation of compound words in their original parts when the first part has not lost its final vowel by elision. The new hyphenation patterns, which can be used with the `greek` option of `babel` or Dryllerakis' `GreekTEX`, are available for free from CTAN.

1 Εἰσαγωγή

Σὲ προηγούμενο ἄρθρο [1], εἶχαμε ἀναφερθεῖ στὴν δημιουργία βελτιωμένων κωδίκων συλλαβισμού γιὰ τὴν στοιχειοθεσία νεοελληνικῶν κειμένων με τὸ T_EX καὶ τὸ L^AT_EX. Οἱ κώδικες συλλαβισμού πολυτονικῶν νεοελληνικῶν κειμένων θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύσουν καὶ γιὰ τὸν συλλαβισμό ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες συλλάβιζαν με βάση τὸν κανόνα ποὺ λέει ὅτι ἓνα σύμφωνο συλλαβίζεται πάντα με τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν [2]. Ἴσως δὲ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες

---

*Ἀναπαραγωγή κατόπιν ἀδείας ἀπὸ τὸ *Eutypon*, No. 5, Ὀκτ. 2000, σσ. 7–16. Reproduced with permission from *Eutypon*, no. 5, Oct. 2000, pp. 7–16.

νά χωρίζαν τις συλλαβές με βάση μόνο τον τονισμό και την εύφωναία. Για παράδειγμα, ο Smyth [2] αναφέρει ότι οι αρχαίοι Έλληνες συλλάβιζαν την έκφραση *ἐκ τούτου* σαν να ήταν μία λέξη, δηλαδή συλλάβιζαν *ἐ-κ τού-του*.

Ωστόσο, νεώτεροι γραμματικολόγοι εισηγάγαν έναν κανόνα για τον συλλαβισμό των σύνθετων αρχαίων ελληνικών λέξεων με βάση τον χωρισμό των συνθετικών τους [3]. Σύμφωνα μ' αυτόν τον κανόνα, συλλαβίζουμε *ἀπ-αγγέλω*, *Διό-σκουρος* και *παρ-εκ-τρέπω*, αντί για *ἀ-παγγέλω*, *Διό-σκουρος* και *πα-ρε-κτρέπω*.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν [4], ἀλλὰ καὶ ὀρισμένες ἔγκυρες γραμματικὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα [3], ἀποδέχονται τὸν παραπάνω κανόνα ἐλαφρῶς τροποποιημένο· οἱ σύνθετες λέξεις χωρίζονται στὰ συνθετικὰ τους μέρη, μόνο ὅταν δὲν ἔχει συμβεῖ ἔκθλιψη φωνηέντων τοῦ πρώτου συνθετικοῦ. Ἡ σχολικὴ γραμματικὴ τῶν ἀρχαίων ελληνικῶν [5], ποὺ ἀκολουθεῖ τις ὁδηγίες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γράφει χαρακτηριστικά:

«Οἱ σύνθετες λέξεις χωρίζονται στα συνθετικὰ τους μέρη, ἀνὰ τὴ σύνθεση δὲν ἔχει ἀποβληθεῖ τὸ τελικὸ φωνήεν τοῦ θέματος τοῦ ἀ' συνθετικοῦ· ἀλλιῶς, συλλαβίζονται σαν ἀπλὲς λέξεις: *ἐξ-έρχομαι*, *σιν-άγω*, *δυσ-τυχής*, *Ἑλλήσ-ποντος*, *νονν-εχής*· ἀλλὰ: *πα-ρέρχομαι*, *ἀ-πέχω*, *κά-θοδος*, *νο-μάρχης*, *φί-λιππος*, *πρω-ταγωνιστής*.»

Ὁ Χαραλάμπος [6] ἔχει ἐτοιμάσει κώδικες συλλαβισμοῦ ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων μετὰ τὸν χωρισμὸ τῶν σύνθετων ἀρχαιοελληνικῶν λέξεων στὰ συνθετικὰ τους μέρη ἀκόμα καὶ ὅταν ἔχει ἀποβληθεῖ τὸ τελικὸ φωνήεν τοῦ πρώτου συνθετικοῦ. Δηλαδή οἱ κώδικες τοῦ Χαραλάμπος δίνουν: *αἶχμ-άλωτος* (*αἶχμη* + *άλωτος*), *στρατ-ηγός* (*στρατός* + *ἄγω*), ἐνῶ κατὰ τὴν σχολικὴ γραμματικὴ τῶν ἀρχαίων [5] ἔχουμε: *αἶχ-μάλωτος*, *στρα-τηγός*. Ἐπιπλέον, οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τοῦ Χαραλάμπος γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά δὲν κυκλοφοροῦν δωρεὰν στὸ Διαδίκτυο.

Προκειμένου ὅλοι οἱ χρήστες τοῦ $\TeX$ καὶ τοῦ $\LaTeX$ νὰ μποροῦν νὰ στοιχειοθετοῦν ἀρχαῖα ἑλληνικά κείμενα μετὰ σωστὸ συλλαβισμό, δημιουργήσαμε νέους κώδικες συλλαβισμοῦ. Αὐτοὶ οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά διαφέρουν ἀπὸ ἐκείνους τοῦ Χαραλάμπος [6] στὸ ὅτι στηρίζονται στοὺς κανόνες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς σχολικῆς γραμματικῆς. Μετὰ ἄλλα λόγια οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ δίνουν *προσ-έχω* ὅμως *πα-ρέ-χω*, ἐνῶ οἱ κώδικες τοῦ Χαραλάμπος δίνουν *προσ-έχω* καὶ *παρ-έχω*. Παρακάτω ἐξηγεῖται λεπτομερῶς τὸ πῶς φτιάχθηκαν οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἀλλὰ καὶ οἱ σπάνιες περιπτώσεις ὅπου τὸ $\TeX$ μπορεῖ νὰ συλλαβίσει λανθασμένα.

2 Ἡ δημιουργία βελτιωμένων κωδικῶν συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά

Τὸ πῶς συλλαβίζει τὸ $\TeX$ τὸ εἶδαμε στὸ προηγούμενο σχετικὸ ἄρθρο [1]. Ἐτσι, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν νέων ἑλληνικῶν, οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν προκύπτουν κατὰ ἀντιστοιχία μετὰ τοὺς γραμματικοὺς κανόνες συλλαβισμοῦ:

(α) Ένα σύμφωνο ανάμεσα σέ δύο φωνήεντα συλλαβίζεται μέ τό δεύτερο φωνήεν

Μέ άλλα λόγια, μία άπλή λέξη χωρίζεται σέ συλλαβές μετά άπό κάθε φωνήεν: π.χ., *ά-γγο-έ-ω*. Οί αντίστοιχοί κώδικες είναι: **a1 e1 h1 i1 o1 u1 w1**. Για τήν άποφυγή χωρισμοῦ μεταξύ φωνήεντος καί ύποδιαστολής, προσθέτουμε: **a2|1 h2|1 w2|1**.

(β) Οί δίφθογγοί δέν χωρίζονται

Οί αντίστοιχοί κώδικες είναι: **a2i a2'i ... u2<'i u2<~i**. Μεταξύ τών κωδίκων αὐτῶν παρεμβάλλουμε όρισμένες έξαιρέσεις: **'a3i >a3i <a3i ... 'u3i ~u3i >u3i <u3i ou3i 'ou4i >ou4i <ou4i o3u'i o3u~i**.

(γ) Τά σύμφωνα — άπλά καί δίψηφα — στήν άρχή ή στό τέλος λέξεων δέν αποτελοῦν συλλαβές

Οί αντίστοιχοί κώδικες είναι: **4b . 4g . ... 4y . .b4 .g4 ... .y4**. Στούς κώδικες αὐτούς, προσθέτουμε μερικούς άκόμα για τήν περίπτωση έλλειπῶν λέξεων που τελειώνουν μέ άπόστροφο έξ αίτίας εκθλιψης φωνήεντος: **4'' 4b'' 4g'' ... 4y''**. Επίσης προσθέτουμε καί μερικούς κώδικες για τήν περίπτωση έλλειπῶν λέξεων που τελειώνουν μέ δύο σύμφωνα καί άπόστροφο: **4bd'' 4b1'' ... 4qn'' 4qr''**.

Οί λέξεις που έχουν ύποστει εκθλιψη εμφανίζονται κυρίως στήν άρχαία ελληνική ποίηση. Για παράδειγμα, ό άριστοφανικός ήρωας Εὐελπίδης λέει:

άστοι μετ' άστῶν, οὐ σοβοῦντος οὐδενός
άνεπτόμεσθ' εκ τῆς πατρίδος άμφοῖν ποδοῖν,
αὐτήν μέν οὐ μισοῦντ' εκείνην τήν πόλιν. . .

Άριστοφάνης, *Όρνιθες*, στίχοι 34–36

Βεβαίως, τό κόψιμο τῶν λέξεων είναι σπάνιο στήν ποίηση. Έπειδή όμως τέτοιες ποιητικές φράσεις μπορεί νά παρουσιαστοῦν όχι μόνο στήν μορφή στίχων, αλλά καί έντός πεζοῦ κειμένου, γι' αὐτό καί οί παραπάνω κώδικες είναι άπαραίτητοι.

(δ) Τά διπλά σύμφωνα χωρίζονται

Οί αντίστοιχοί κώδικες είναι: **4b1b 4g1g ... 4r1r 4>r1<r 4s1s ... 4y1y**. (Ό Χαράλάμπος [6] λέει ότι τό διπλό ρ — ρρ ή ρῥ — δέν χωρίζεται, αλλά αὐτό είναι μάλλον λάθος.)

(ε) Συνδυασμοί δύο ή περισσοτέρων συμφώνων, εκ τῶν όποίων δύο πρώτων δέν άρχίζει ελληνική λέξη, χωρίζονται μετά τό πρώτο σύμφωνο

Οί αντίστοιχοί κώδικες είναι: **2b1g ... 2y1q**. Θα πρέπει νά σημειώσουμε ότι υπάρχουν όρισμένοι συνδυασμοί συμφώνων άπό τούς όποίους άρχίζουν λέξεις τῆς νέας ελληνικής γλώσσας, αλλά άπό τούς όποίους δέν άρχίζουν λέξεις τῆς άρχαίας ελληνικής. Έτσι, ό συνδυασμός *βγ* δέν χωρίζεται στα νέα ελληνικά (γιατί υπάρχει ή λέξη *βγαίνω*), ενώ χωρίζεται στα άρχαία ελληνικά (γιατί δέν υπάρχει άρχαία ελληνική λέξη που νά άρχίζει άπό *βγ*). Τά συμφωνικά συμπλέγματα άπό τά όποία άρχίζουν λέξεις άρχαιοελληνικές, τά επιβεβαιώσαμε άπό τό λεξικό Liddell–Scott [7] καί τό λεξικό τοῦ Σταματάκου [8].

Ένας άλλος κανόνας για τον συλλαβισμό τῶν ἀρχαίων λέει [3] ὅτι δὲν χωρίζεται ὁ συνδυασμὸς δύο συμφώνων ὅταν τὸ πρῶτο εἶναι ἄφωνο (π, β, φ / τ, δ, θ / κ, γ, χ) καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ρινικὰ μ ἢ ν. Θὰ πρέπει λοιπὸν οἱ κώδικες νὰ μὴν περιέχουν τὸν χωρισμὸ τῶν βμ, βν, γμ, κ.τ.δ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν συμπεριλαμβάναμε τοὺς κώδικες 2b1m ... 2q1n.

(Ϝ) *Μία σύνθετη λέξη χωρίζεται στὰ συνθετικά της μέρη. Ὄταν ὅμως ἔχει ἐπέλθει ἔκθλιση φωνηέντων κατὰ τὴν σύνθεση, τότε ἡ λέξη συλλαβίζεται σὰν μία ἀπλή λέξη.*

Αὐτὸς ὁ κανόνας δημιουργεῖ τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες γιὰ τὴν δημιουργία τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν. Τὴν λύση στὸ πρόβλημα τὴν ἐπεσήμανε πρῶτος ὁ Χαραλάμπους [6]: Μὲ βάση ἓνα λεξικὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας — στὴν περίπτωσή μας, τὸ μεγάλο λεξικὸ τοῦ Σταματάκου [8] — καταστρώσαμε ἓναν ἐκτεταμένο κατάλογο ἀπὸ κώδικες ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ ἀρχικά μέρη τέτοιων σύνθετων λέξεων:

>adi'e2x1	ἀδιέξ-οδος
>adie2x1	
>adu2s1'w	ἄδυσ-ώπητος
>adu2s1w	
<a1'o2s1	ἄλός-ανθος
<alo2s1	
...	...
<w2s1e'i.	ὦσ-εὶ
<w2s1e'i.	
<'w2s1per.	ὦσ-περ
<w2s1pe2r1	ὦσ-περ-εὶ
<'w2s1te	ὦσ-τε

Ὁ κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων περιλαμβάνει καὶ μερικές νεώτερες λέξεις, ὅπως *καλωσ-ορίζω*, *καν-εἰς* καὶ *ὄλον-έν*. Προσθέσαμε τὶς λέξεις αὐτὲς γιὰ τὴν περίπτωσή ποὺ οἱ κώδικες τῶν ἀρχαίων χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὸν συλλαβισμό κειμένων τῆς καθαρεύουσας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πλήρης κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας εἶναι πολὺ μεγάλος καὶ γι' αὐτὸ δὲν δίνεται ἐδῶ. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται μποροῦν νὰ κοιτάξουν τὸ σχετικὸ ἀρχεῖο ποὺ συνοδεύει τὸ ἀρχεῖο μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ (βλ. §5).

3 Δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ

Ὅπως μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὴν στοιχειοθεσία νεοελληνικῶν κειμένων [1], ἔτσι καὶ μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά δημιουργήσαμε μία νέα φόρμα *latex*. Κατόπιν, μὲ τὴν βοήθεια τῆς ἐντολῆς *\showhyphens*, δοκιμάσαμε τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ ἀρχαίων ἐλληνικῶν στὸν συλλαβισμό πέντε διαφορετικῶν κειμένων ποὺ ἡ συνολικὴ ἔκτασή τους ξεπερνᾶ τὶς ἑξὶ σελίδες. Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι:

1. Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, Α' (I–III)

2. Ξενοφών, *Κύρου ἀναβάσεως Α'* (1.IV.11–1.IV.13)
3. Λυσίας, *Ἀπολογία δωροδοκίας ἀπαράσημος* (21.1–21.6)
4. Πλούταρχος, *Βίοι* (Θεμιστοκλήης, II.1–II.5)
5. Στράβων, *Γεωγραφία* (7.1.1–7.1.5)

Πρὸς μεγάλη μας ἔκπληξη τὸ T_EX συλλάβισε σωστὰ ὅλες τὶς λέξεις σὲ ὅλα τὰ κείμενα.

Ἄξιζει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ 2ο κείμενο ποὺ χρησιμοποιήσαμε γιὰ τὴν δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ εἶναι αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιήσε καὶ ὁ Χαραλάμπος γιὰ τὴν δοκιμὴ τῶν δικῶν του κωδίκων [6]. Στὸ Σχῆμα 1 παρουσιάζεται τὸ ἴδιο κείμενο μὲ ὑπογραμμισμένα τὰ σημεῖα ὅπου ὁ συλλαβισμὸς διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Χαραλάμπους [6].

Ἐν-τεῦ-θεν (Ἐντεῦ-θεν) ἔξ-ε-λαύ-νει στα-θμοὺς (σταθ-μοὺς) τρεῖς πα-ρα-
 σάγ-γας πέν-τε-καί-δε-κα πα-ρὰ τὸν Εὐ-φρά-την πο-τα-μόν, ὄν-τα τὸ εὐ-ρος
 τετ-τά-ρων στα-δί-ων· καὶ πό-λις αὐ-τό-θι ᾠ-κεῖ-το με-γά-λη καὶ εὐ-δαί-μων
 Θά-ψα-κος ὄ-νο-μα. Ἐν-ταῦ-θα (Ἐνταῦ-θα) ἔ-μει-νεν ἡ-μέ-ρας πέν-τε. Καὶ
 Κύ-ρος με-τα-πεμ-ψά-με-νος τοὺς στρα-τη-γούς (στρατ-η-γούς) τῶν Ἐλ-λή-
 νων ἔ-λε-γεν ὅ-τι ἡ ὁ-δὸς ἔ-σοι-το πρὸς βα-σι-λέ-αν μέ-γαν εἰς Βα-βυ-λῶ-να
 καὶ κε-λεύ-ει αὐ-τοὺς λέ-γειν ταῦ-τα τοῖς στρα-τι-ώ-ταις καὶ ἀ-να-πεί-θειν ἔ-
 πε-σθαι. Οἱ δὲ ποι-ή-σαν-τες ἐκ-κλη-σί-αν ἀ-πήγ-γε-λον (ἀπ-ήγ-γε-λον) ταῦ-
 τα· οἱ δὲ στρα-τι-ῶ-ται ἐ-χα-λέ-παι-νον τοῖς στρα-τη-γού-σι (στρατ-η-γού-σι), καὶ
 ἔ-φα-σαν αὐ-τοὺς πά-λαι ταῦτ' εἰ-δό-τας κρύ-πτειν, καὶ οὐκ ἔ-φα-σαν ἰ-έ-ναι,
 ἐ-ὰν μή τις αὐ-τοῖς χρή-μα-τα δι-δῶ, ὥσ-περ (ὥσ-περ) τοῖς προ-τέ-ροις με-τὰ
 Κύ-ρου ἀ-να-βᾶ-σι [πα-ρὰ τὸν πα-τέ-ρα τοῦ Κύ-ρου], καὶ ταῦ-τα οὐκ ἐ-πὶ μά-
 χην ἰ-όν-των, ἀλ-λά κα-λοῦν-τος τοῦ πα-τρὸς Κύ-ρον. Ταῦ-τα οἱ στρα-τη-γοὶ
 (στρατ-ηγοὶ) Κύ-ρω ἀ-πήγ-γε-λον (ἀπ-ήγ-γε-λον). Ὁ δ' ὑ-πέ-σχε-το (ὑ-πέ-
 σχε-το) ἀν-δρὶ ἐ-κά-στω δῶ-σειν πέν-τε ἀρ-γυ-ρί-ου μνᾶς, ἐ-πᾶν εἰς Βα-
 βυ-λῶ-να ἦ-κω-σι, καὶ τὸν μι-σθὸν ἐν-τε-λή-με-χρι ἂν κα-τα-στή-σῃ τοὺς
 Ἐλ-λη-νας εἰς Ἴ-ω-νί-αν πά-λιν. Τὸ μὲν δὴ πο-λὺ τοῦ Ἐλ-λη-νι-κοῦ οὐ-τω-ς
 ἐ-πεί-σθη.

Σχῆμα 1: Τὸ 2ο κείμενο ποὺ χρησιμοποιήθηκε κατὰ τὴν δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ. Οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις εἶναι ἔχουν συλλαβισθῆῖ διαφορετικὰ μὲ τοὺς κώδικες τοῦ Χαραλάμπους [6]. Ὁ συλλαβισμὸς σύμφωνα μὲ τοὺς κώδικες τοῦ Χαραλάμπους δίνεται ἐντὸς παρενθέσεων.

4 Πιθανὰ λάθη συλλαβισμοῦ

Τὰ περισσότερα ἀναμενόμενα λάθη συλλαβισμοῦ σχετίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν συλλαβισμὸ σύνθετων λέξεων. Ἴσως μερικοὶ νὰ ἀπογοητευθοῦν ποὺ ὁ *στρατηγός* συλλαβίζεται ὡς *στρα-τη-γός* καὶ ὄχι ὡς *στρατ-η-γός*. Ὅμως, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν Εἰσαγωγή, οἱ δικοὶ μας κώδικες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γράφηκαν μὲ βᾶση τὶς ὁδηγίες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ὄχι μὲ βᾶση τὸ Chicago Manual of Style [6].

Ένα άλλο σχετικό πρόβλημα έχει να κάνει με την αμφισημία ορισμένων ομοιόγραφων λέξεων. Για παράδειγμα, αλλιώς συλλαβίζεται το επίθετο *ὁ/ἡ ἄν-ο-δος* (α στερ. + *ὁδός*, δηλαδή *ἄβατος*) και αλλιώς το ουσιαστικό ἡ *ἄ-νο-δος* (*ἄνω* + *ὁδός*, δηλαδή *πορεία πρὸς τὰ ἐπάνω*)· αλλιώς συλλαβίζεται ἡ *προσ-κοπή* (*πρὸς* + *κόπος*, δηλαδή *πρόσκομμα, ἐμπόδιο*) και αλλιώς ἡ *προ-σκοπή* (*πρὸ* + *σκοπέω*, δηλαδή *προκατόπτειση, πρόβλεψη*). Τὸ $\TeX$ δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει τέτοιες λεπτές διαφορές, ἀφοῦ κάνει μόνο στοιχειοθεσία και ὄχι ἀνάλυση τοῦ κειμένου.

Στὴν ποίηση, ὀρισμένες λέξεις παρουσιάζουν συνίζηση φωνηέντων ἢ διφθόγων, δηλαδή δύο συνεχόμενα φωνήεντα ἢ ἓνα φωνῆεν και ἓναν δίφθογγο πού προφέρονται σὰν μία συλλαβή, π.χ., *χρῦ-σέψω*. Τὰ φωνήεντα πού ἔχουν πάθει συνίζηση θὰ συλλαβισθοῦν λανθασμένα ὡς δύο χωριστὲς συλλαβές, π.χ., *χρῦ-σέ-ψω*. Ἐπιπλέον, στὴν λυρική ποίηση συναντοῦμε σπανίως λέξεις πού περιέχουν τὸ *ϕ*· αὐτὲς οἱ λέξεις δὲν θὰ συλλαβισθοῦν καθόλου. Κάτι τέτοιο θὰ ἦταν δυνατὸ μόνο ἐὰν τὸ *ϕ* εἶχε κωδικοποιηθεῖ ὡς ἓνας συγκεκριμένος χαρακτήρας, π.χ. στὴν θέση τοῦ *ν* ὅπως πρότεινε κάποτε ὁ Χαραλάμπους [9].

Ἴσως ἀκόμα νὰ παρουσιασθοῦν προβλήματα στὸν συλλαβισμό, ἐπειδὴ ὁ κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων, παρ' ὅτι ἐκτεταμένος, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πλήρης. Παραπάνω, ἀναφέρθηκε ὅτι στὸν κατάλογο τῶν ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων ἔχουμε προσθέσει και ὀρισμένα ριζικά νεώτερων λέξεων, ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ κάποιος νὰ χρησιμοποιήσει τοὺς ἴδιους κώδικες και γιὰ τὴν στοιχειοθεσία κειμένων τῆς καθαρεύουσας. Ὡστόσο τὰ ριζικά πού προσθέσαμε γιὰ τὴν καθαρεύουσα εἶναι πολὺ λίγα και γι' αὐτὸ ἴσως νὰ παρουσιασθοῦν κάποια λάθη στὸν συλλαβισμό νεώτερων σύνθετων λέξεων.

Ἀναμφισβήτητα ἢ πολυμορφία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας μπορεῖ νὰ προκαλέσει σοβαρὰ προβλήματα συλλαβισμού. Φαντασθεῖτε ὅτι θέλουμε νὰ στοιχειοθετήσουμε κάποιον παπαδιαμαντικὸ κείμενο. Ποιούς κώδικες συλλαβισμού θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε, ἐφ' ὅσον ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραφε τὰ κείμενά του στὴν καθαρεύουσα, ἀλλὰ γιὰ τοὺς διαλόγους χρησιμοποίησε δημοτική;

Κλείνοντας θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι οἱ παρόντες κώδικες συλλαβισμού ἔχουν γραφεῖ σύμφωνα με τὴν κωδικοποίηση τῶν ἐλληνικῶν τοῦ $\TeX$ κατὰ Levy [10] και χρησιμεύουν γιὰ στοιχειοθεσία με τὸ $\text{GREEK}\TeX$ τοῦ Δρυλλεράκη [11] ἢ με τὴν ἐλληνικὴ ἐπιλογή τοῦ *babel* [12, 13]. Οἱ κώδικες ἴσως χρησιμεύουν και γιὰ ἄλλα πακέτα στοιχειοθεσίας ἐλληνικῶν κειμένων, ὅπως τὸ *ibycus* [14] και τὸ *greetex* τοῦ Μοσχοβάκη [15], ἀλλὰ σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ χρειαστεῖ νὰ γίνουν ὀρισμένες ἀλλαγές. Τέλος, εὐελπιστοῦμε ὅτι μιὰ ἡμέρα οἱ κώδικες συλλαβισμού τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν θὰ βροῦν τὸν δρόμο τους ἀκόμα και μέσα στὸ πρόγραμμα *Ἰμέγα*.

5 Ποῦ θὰ βρεῖτε τοὺς νέους κώδικες συλλαβισμού

Οἱ κώδικες συλλαβισμού τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν περιέχονται σὲ ἓνα ἀρχεῖο με τὸ ὄνομα *GRAhyph?.tex*, ὅπου ? εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῆς τρέχουσας ἐκδοσῆς του (2). Μαζὶ με τὸ ἀρχεῖο τῶν κωδίκων θὰ βρεῖτε και ἓνα ἀρχεῖο $\text{L}\text{A}\text{T}\text{E}\text{X}$ με τὸ ὄνομα

compound.ltx που παρουσιάζει όλες τις σύνθετες λέξεις που απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή στον συλλαβισμό.

Το αρχείο με τους κώδικες μπορείτε να το λάβετε με ftp από τον κατάλογο `pub/TeX/greek/hyphen` στον κόμβο του *εφτ* (`obelix.ee.duth.gr`). Θα το βρείτε επίσης στους αντίστοιχους καταλόγους του CTAN.

Εὐχαριστίες

Ὁ συγγραφέας θὰ ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν κ. Σπύρο Κωνσταντάτο, λέκτορα Κλασικῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο McGill τοῦ Καναδᾶ, γιὰ ὀρισμένες παρατηρήσεις του καὶ γιὰ τὴν προσφορά τῶν λεξικῶν τῆς βιβλιοθήκης του.

Ἄναφορές

- [1] Δ. Α. Φιλίππου (2000), «Βελτιωμένοι κώδικες συλλαβισμού πολυτονικῶν καὶ μονοτονικῶν νεοελληνικῶν κειμένων γιὰ τὸ T_EX καὶ τὸ L^AT_EX», *Τὸ Εὐτυπον*, νο. 4, σελ. 1–16.
- [2] H. W. Smyth (1984), *Greek Grammar*, revised by G. M. Messing. Harvard University Press, Boston, USA, §138–141.
- [3] W. W. Goodwin (1892), *A Greek Grammar*. Ginn and Company, Boston, USA, pp. 24–25.
Νεώτερη ἐπανεκδόση τοῦ ἴδιου βιβλίου [W. W. Goodwin (1988), *A Greek Grammar*, revised by C. B. Gulick. Orpheus Publishing Inc., New Rochelle, New York, USA, pp. 26–27] περιέχει λάθη στοὺς κανόνες συλλαβισμού τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν.
- [4] I. Καλλιτσουνάκης (1939), «Ὅρθογραφικὸν διάγραμμα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν». *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμος ἰδ'.
Στὸ ἄρθρο αὐτὸ γίνεται ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Χαράλαμπος [6].
- [5] M. X. Οἰκονόμου (1987), *Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, ε' ἔκδ. Ὁργανισμὸς Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα, §30–34.
- [6] Y. Haralambous (1992), "Hyphenation patterns for ancient Greek and Latin." *TUGboat* 13, 457–469.
- [7] H. G. Liddell καὶ R. Scott (1968), *A Greek-English Lexicon*, revised by H. S. James and R. McKenzie. Oxford University Press, Clarendon Press, Oxford, UK.
- [8] I. Δρ. Σταματάκος (1972), *Λεξικὸν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης*. Ἐκδοτικὸς Ὁργανισμὸς «Ὁ Φοῖνιξ» ΕΠΕ, Ἀθήνα.
- [9] Y. Haralambous (1991), "On T_EX and Greek..." *TUGboat* 12, 224–226.
- [10] S. Levy (1988), "Using Greek fonts with T_EX." *TUGboat* 9, 20–24.

- [11] Κ. Ι. Δρυλλεράκης (1994), GreeK $\TeX$, vers. 4.0 α . <ftp://laotzu.doc.ic.ac.uk/pub/tex>.
- [12] C. Beccari και A. Syropoulos (1998), “New Greek fonts and the greek option of the babel package.” TUGboat 19, 419–425.
- [13] J. Braams (1998), babel, vers. 3.6. CTAN: [tex-archive/macros/latex/required/babel](http://ctan.org/tex-archive/macros/latex/required/babel).
- [14] P. A. MacKay (1995), ibygrk. CTAN: [tex-archive/language/greek/ibygrk](http://ctan.org/tex-archive/language/greek/ibygrk).
- [15] Γ. Μοσχοβάκης (1994), greektex. CTAN: [tex-archive/language/greek/greektex](http://ctan.org/tex-archive/language/greek/greektex).